

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 418.02+809+8125

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.1/15>

Боса Т. С.

Одеська державна академія будівництва й архітектури

ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД ПОЕЗІЙ Й. В. ГЕТЕ ЗА ДОПОМОГОЮ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ (ШІ)

Стаття присвячена виявленню особливостей художнього та машинного перекладу, їхній специфіці у сучасній лінгвістиці та можливими труднощами, з якими «зустрічаються» перекладачі та машини. У роботі систематизовано теоретичні дослідження перекладу в мовознавстві. Проаналізовано основні проблеми художнього перекладу. Незважаючи на низку переваг, переклад за допомогою ШІ має також і недоліки: машинний переклад ще не здатний повноцінно перекладати фразеологізми, сленг, він не враховує особливості контексту, специфіки побудови речень, іронії, гумору; авторську стилістику зможе передати лише людина. Така ситуація складається з перекладами художніх творів, у яких окрім сенсу, необхідно передати ще й емоції, експресію, образність, зберегти стиль твору, культуру, епоху тощо. Найскладніше завдання перекладача полягає при роботі з перекладом віршованою формою, де треба зберегти як сенс, так і ритм, такт, метафоричність, мелодійність, почуття героя тощо. У художньому перекладі важливе збереження форми, змісту, структури і естетичного впливу оригіналу тексту. Переклад художніх текстів здійснюється фахівцями-філологами з урахуванням усіх мовних особливостей. Переклад, зроблений комп'ютером, поки що далеко не ідеальний, але текст, отриманий в результаті роботи електронного перекладача, дозволяє у більшості випадків зрозуміти суть документа, який перекладається. Далі цей документ можна корегувати, маючи базові знання іноземної мови та добре орієнтуючись в предметній галузі, до якої належить інформація, що перекладається. Аналізуючи програми машинного перекладу, потрібно відразу зазначити, що вимоги до них не повинні бути такими ж, як і до перекладу, який виконує людина. У залежності від того чи іншого стилю, слово нерідко має різні значення, і можуть виникнути проблеми з перекладом у стійких словосполученнях і фразеологізмах.

Ключові слова: художній переклад, література, комп'ютер, машинний переклад, онлайн перекладач, людина, контекст, функції перекладу, проблема перекладу, технології, Інтернет.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть ми можемо спостерігати інтенсивний розвиток у галузі перекладознавства. Переклад – це складний і багатогранний вид людської діяльності, що передає не лише світогляд автора, а й своє власне бачення світу. Художній переклад відіграє надзвичайно важливу роль у літературі та лінгвістиці. У зв'язку з розвитком штучного інтелекту (далі – ШІ), перед нами постала проблема плюсів і мінусів машинного перекладу (далі – МП). На сьогоднішній час існує багато систем, які допомагають перекладачам у їхній роботі, проте не всі програми виконують досконалий переклад цілого тексту: електронні словники, системи перекладацької пам'яті, чати на основі ШІ та ін. Ці

системи стають популярними в перекладацькому співтоваристві й успішно застосовуються для полегшення та прискорення роботи, проте, на жаль, не вирішують питання автоматичного отримання адекватного перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам художнього перекладу присвячена велика кількість досліджень як у вітчизняному перекладознавстві, так і в зарубіжному.

Оскільки метою художнього твору є створення мовою перекладу тексту, здатного справляти на читача чи слухача естетичне враження, аналогічне впливові оригіналу, значну роль у ньому відіграють лінгвокультурні особливості, національний колорит, історична забарвленість.

Останнім часом спостерігається зростання уваги лінгвістів до автоматизованого перекладу художніх текстів. Частково це пов'язано зі стійким увялінням про те, що в художній текст вкладається авторська «душа». На думку О. Ашер та Є. Глігсон, це стало причиною посилення ідеї протиставлення людини та машини в перекладі [11]. Але сучасний технічний прогрес спонукає дослідників експериментувати з новітніми цифровими технологіями в перекладознавстві. Цікавими є наукові розвідки, присвячені вивченню традицій використання машин для вдосконалення аналізу прозових текстів [13]. Наприклад, дослідники акцентують увагу на труднощах, які виникають при автоматизованому перекладі, які потрібно подолати як машині, так і людині. Автори стверджують, що текстова зв'язність має велике значення для художніх текстів. Є припущення, що майбутні дослідження машинного перекладу необхідно здійснювати з урахуванням текстових елементів, які виходять за межі речення, для того щоб він був дійсно ефективним у літературі та науковій сфері. З огляду на це вагомими є досягнення в галузі нейронного машинного перекладу [12].

Постановка завдання. Мета роботи полягає у дослідженні художнього перекладу за допомогою ШІ та у встановленні відповідностей перекладів художніх засобів оригінальних творів і перекладних (за допомогою МП).

Виклад основного матеріалу. Література займає особливе місце серед інших видів мистецтв. Переклад посідає особливе місце у будь-якому літературному процесі. Художній переклад – один із проявів міжлітературної і міжкультурної взаємодії. Фактично, переклад – це основна частина національно-літературного процесу, оскільки виступає посередником між літературами.

Художній переклад – особливий вид перекладу, оскільки він не є точною передачею змісту, а є «відображенням думок і почуттів автора прозового чи поетичного першотвору за допомогою іншої мови, перевтілення його образів у матеріал іншої мови» [9: 3]. Художній переклад має справу не з комунікативною функцією мови, а з її естетичною функцією, оскільки слово виступає як «першоелемент» літератури. У художньому творі відображаються не лише певні події, а й естетичні та філософські погляди його автора, які або становлять струнку систему, або – суміш уламків різних теорій [9: 7].

У сучасній лінгвістичній літературі перекладом вважається процес та результат створення на основі вихідного тексту однією мовою рівноцінного їй у комунікативному відношенні тексту іншою мовою. При цьому комунікативна рівно-

цінність, чи еквівалентність двох текстів, розуміється як така якість тексту перекладу, що дозволяє йому виступати в процесі спілкування носіїв різних мов повноцінною заміною оригіналу у сфері дії мови перекладу [1: 37].

Однією з проблем художнього перекладу є *співвідношення контексту автора з контекстом перекладача*. У художньому перекладі контекст останнього дуже наближається до контексту першого. Критерієм співпадання, або, навпаки, розходження обох контекстів є міра співвідношення даних дійсності і даних, взятих з літератури. Письменник іде від дійсності і свого сприйняття її до закріпленого словами образу. Іншими словами, якщо переважають дані дійсності, то йдеться про авторську діяльність. Перекладач іде від існуючого тексту і відтворюваної в уяві дійсності через її «вторинне», «наведене» сприйняття до нового образного втілення, закріпленого в тексті перекладу [11: 252].

Наступна, співвідносна з попередньою, проблема художнього перекладу – *проблема точності та вірності*. Кожен акт перекладу супроводжується тими чи іншими труднощами. При перекладі прози перед перекладачем постає проблема неспівпадання у смислового навантаженні та стилістичній виразності слів і зворотів різних мов. Але у прозі слово несе перш за все змістове навантаження і є виразником стилістичного тону, а в поезії слово стоїть в ритмічному ряді поетичного твору, що призводить до певної зміни його якостей [8: 67].

Художній переклад давно став важливою складовою частиною розвитку суспільно-естетичної свідомості, потужним чинником взаємодії літератур і культур. Переклад художніх творів передбачає взаємодію національних мов і літератур. Переклад як процес – це не просто інтерпретація першотвору, а справжня творчість. Відтворюючи літературний твір засобами іншої мови, перекладач відтворює і всі ідейно-художні цінності першотвору відповідно до літературно-мовних норм і традицій культури, яку він репрезентує.

Через те, що література є однією зі спеціалізованих галузей, дослідники вбачають необхідність адаптації використання МП до художніх текстів. Спроби адаптації до домену відображені в роботах, присвячених нейронному підходу [11]. Нещодавні дослідження А. Пім свідчать про необхідність спеціалізації систем на основі літературних даних в машинному перекладі [14]. Одним із важливих висновків,

який роблять науковці, є необхідність більшої репрезентативності художніх текстів.

У наш час питання МП стає ще більш актуальним через те, що художній переклад є невід’ємною частиною культурного трансферу, а також залишається складним і високотехнологічним завданням. МП може бути цікавим для всіх учасників перекладацького процесу: видавців, читачів, авторів і перекладачів. Отже, пропонуємо розглянути всі позитивні та негативні аспекти цієї технології.

Переваги перекладу ШІ:

- **Швидко та ефективно:** ШІ-переклад можна виконати миттєво та обробляти великі обсяги вмісту в реальному часі.

- **Послідовність:** ШІ-переклад забезпечує стабільну якість перекладу для всіх речень. Наприклад, якщо ви перекладаєте фразу на одній сторінці, а потім ця сама фраза з’являється на іншій сторінці, результат перекладу для цієї фрази буде таким самим.

- **Можна вдосконалити відповідно до потреб галузі:** платформи перекладу ШІ можна покращити, навчивши їх послідовно використовувати певні терміни.

- **Простий у використанні:** такі інструменти перекладу ШІ, як Google Translate, дуже зручні; вам просто потрібно скопіювати та вставити, і з’явиться результат перекладу.

- **Надає багато мов:** ШІ може перекладати кількома мовами одночасно.

- **Доступна вартість:** порівняно з вартістю перекладу, виконаного людиною, вартість перекладу зі ШІ – доступніша.

Недоліки перекладу ШІ:

- **Обмежена здатність вловлювати культурні нюанси:** ШІ все ще не може точно

перекладати фразеологізми, ідіоми та культурні особливості. Наприклад, певні фрази чи вирази певною мовою можуть мати глибоке культурне значення, яке важко зрозуміти алгоритмам перекладу ШІ.

- **Обмежений у перекладі емоцій:** важливо пам’ятати, що ШІ – це не людина з емоціями. МП не може повністю передати всі емоції, присутні в тексті. Наприклад, під час перекладу поезії, яка зосереджена на емоційній мові, ШІ може бути важко передати та зберегти оригінальний емоційний стан автора.

- **Обмежений контекст:** ШІ часто важко зрозуміти ширший контекст і неявні значення тексту. Наприклад, під час перекладу літературних творів ШІ може мати труднощі з інтерпретацією значень слів або фраз без відповідного контексту.

- **Вимагає подальшого редагування людьми:** хоча результати МП здатні швидко й точно перекладати, вони все одно повинні пройти подальше редагування людьми для забезпечення оптимальної якості та точності [9].

Пропонуємо порівняти переклад вірша Й. В. Гете «Побачення і розлука» М. Заблоцьким, Б. Моріца та за допомогою ШІ. Поетичне новаторство проявилось в динамічній ритміці вірша. Кожна фраза виражає пристрасність ліричного героя, почуття якого зливаються з видами природи, що виникають перед ним під час поїздки на побачення з коханою. Вірш передає вершинні моменти пристрасності: нетерпляче прагнення до коханої, радість зустрічі й навіть розставання забарвлене свідомістю щастя в коханні.

Порівняймо:

В оригіналі:	У перекладі М. Заблоцького:	У перекладі Б. Моріца:
<i>Es schlug mein Herz, Geschwind zu Pferde! Es war getan fast eh gedacht. Der Abend wiegte schon die Erde, Und an den Bergen hing die Nacht; Schon stand im Nebelkleid die Eiche, Ein aufgetürmter Riese, da, Wo Finsternis aus dem Gesträuche Mit hundert schwarzen Augen sah. Der Mond vom einem Wolkenhügel Sah kläglich aus dem Duft herfor, Die Winde schwangen leise Flügel, Umsausten schauerlich mein Ohr; Die Nacht schuf tausend Ungeheuer, Doch frisch und fröhlich war mein Mut: In meinen Adern weiches Feuer! In meinem Herzen welche Glut! Dich sah ich, und die milde Freude Floß von dem süßen Blick auf mich;</i>	<i>Душа у вогні, немає сили більш, Мерцій у сідло і на простір! Вже вечір плив, пестячи полі, Висіла ніч біля краю гір. Вже стояв, одягнений мороком, Величезний дуб, зустрічаючи нас; І темрява, гніздиться по байраках, Дивилася сотнею чорних очей. Виконано сладостной печалі, Світився в хмарах лик місяця, Крилами вітри коливає, Зловісних шерехів повні. Натовпом чудовиськ ніч дивилася, Але серце співало, нісся кінь, Яке життя в мені кипіла,</i>	<i>У сідло! Я покликком серця вщемлю! Лише мить – і кінь летів стрілою. Вже колисав вечір землю, І ніч повисла над горою. У тумані дуб гігантом в латах, Там височів в цю годину, Де темрява, ховаючись у куцах кошлатих, Дивилася сотнею чорних очей. Місяць крізь серпанок, з гребеня хмари, Дивилася сумно у височині, Крилатих вітрів рій летючий Світів люто у вуха мені. Нічні страхи мчали з нами, Але був я веселий, бадьорий мій кінь. У моїй душі якесь полум’я! У моїй крові який огонь! Ми разом. Щастя неземного</i>

<p><i>Ganz war mein Herz an deiner Seite Und jeder Atemzug für dich. Ein rosenfarbnes Frühlingswetter Umgab das liebliche Gesicht, Und Zärtlichkeit für mich – ihr Götter! Ich hofft es, ich verdient es nicht! Doch ach, schon mit der Morgensonne Verengt der Abschied mir das Herz: In deinen Küssen welche Wonne! In deinem Auge welcher Schmerz! [6].</i></p>	<p><i>Який в мені палав вогонь! У моїх мріях лиш ти носилася, Твій погляд так солодко горів, Що вся душа до тебе прагнула І кожен подих до тебе летів. І ось кінець моєї дороги, І ти, овіяна навесні, Знову зі мною! Зі мною! Чим заслужив я рай земний? Але – ах! – Лише ранок засяло, Згасли милі риси. О, як мене ти цілувала, З якою тугою дивилася ти! [2].</i></p>	<p><i>Исполнен погляд бажаний твій. Я був з тобою всім серцем знову, Мій кожен подих – тобі одній. Твій милий образ дитячому сторогом Весни рум'янець осяло, Про боги! І цією ніжності, про боги, Я жадав але не заслужив. Але – ах! – Вже зорі сяйво, І серце стиснув розлуки страх. Який захват у твоєму лобзанья! Який біль в твоїх очах! [2].</i></p>
<p>За допомогою GPT:</p>	<p>За допомогою Google перекладача:</p>	<p>За допомогою перекладача Reverso:</p>
<p><i>Моє серце стукнуло швидко на коні! Це було зроблено майже до думки. Вечір вже коливав землю, І ніч висіла на горах; Вже стояла вільха в тумані, Неначе високий велетень, де, Де мрак виходив з куців З сотнею чорних очей. Місяць з хмарного пагорба Виглядав прикро з туману, Вітри легкими крильцями махали, Ідучи жахливо біля моєї вуха; Ніч породжувала тисячі страхиття, Але мій дух був свіжим і веселим: В моїх жилах м'який вогонь! У моєму серці яке полум'я! Я бачив тебе, і лагідна радість Витікала від твого ніжного погляду на мене; Моє серце було цілком біля тебе І кожен вдих для тебе. Обличчя оточувало трояндово-рожева весняна погода, І ніжність до мене – о, боги! Я сподівався на це, я не заслужив його! Але, ах, вже з ранковим сонцем Розлучення стискало моє серце: У твоїх поцілунках яке щастя! У твоєму оку який біль! [3]</i></p>	<p><i>Серце забилося, швидко на коні! Це було зроблено майже відразу, як було задумано. Вже вечір колисав землю, а на горах висіла ніч; Дуб уже стояв у тумані, височезний велетень, де тьма дивилася з куців сотнею чорних очей. Жалісно дивився з пахощів місяць із хмарного горба, вітри махали тихими крилами, страшно свистіли коло вуха; Ніч породила тисячу чудовиськ, але моя мужність була свіжою й бадьорою: тихий вогонь у моїх жилах! Який запал у серці! Я побачив тебе, і ніжна радість впливала з милого погляду на мене; Моє серце було повністю на тобі, і кожен подих для тебе. Рожева весняна погода Оточили миле обличчя, І ніжність для мене – ви, боги! Сподіваюся, я цього не заслуговую! Але ой, уже з ранковим сонцем Якщо прощання стискає моє серце: яка радість у твоїх поцілунках! Який біль у твоїх очах! [4]</i></p>	<p><i>Швидко на коні! Це було майже зроблено. І затряслася земля надвечір, і повисла ніч на горах... Вже дуб Місяць з пагорба хмар Виглядала жалюгідно з аромату, Вітри хиталися м'яко крила, Ніч створила тисячу монстрів, Але моя мужність була свіжа і весела: В моїх жилах м'який вогонь! У моєму серці що вражає! Я бачив тебе, і тиха радість річки солодкого погляду на мене; Усе моє серце було при Тобі, і кожен подих для Тебе. Рожева весняна погода Оточив милий лице, І ніжність для мене – ви боги! Сподіваюся, я цього не заслуговую! Але вже з ранковим сонцем Прощання звужує моє серце: У твоїх поцілунках яка насолода! В оці який біль! [5]</i></p>

Як бачимо, людський переклад німецької поезії набагато кращий, ніж машинний. Отже, тільки фахівець має чітке розуміння та сприйняття особливостей мови, тематики тексту та культурного середовища, для якого виконується переклад.

Висновки. Підсумовуючи, ми можемо зазначити, що поява нових технологій все одно має вплив на сучасне становище людини-перекладача. Якість перекладу є головним аспектом перекладу тексту, проте МП не може повністю відтворити стилістично та граматично адекватну передачу значення перекладу людиною. Машинний переклад – це ефективний засіб для пошуку й опрацювання інформації іноземною мовою.

З іншого боку, це гуманітарний інструмент, який дає можливість подолати проблему непорозуміння під час інтернаціонального спілкування. Переклад художніх творів, прислів'їв, приказок, фразеологізмів – усе це складний процес, який вимагає від перекладача як багатих знань, так і творчих здібностей. Комп'ютер таких можливостей поки не має, тому й перекладає не сенс або емоції автора, а дослівно, що призводить до незадовільних результатів. В умовах технологічного прогресу важливо знайти баланс між технологічним і людським ресурсом, оскільки розвиток машинного перекладу може як поліпшити, так і погіршити ситуацію.

Список літератури:

1. Антонюк С. М. Прагматична адаптація при перекладі (на матеріалі кінофільму “Family Man”). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : збірник наукових праць. Ч. 1. Запоріжжя, 2007. С. 13–16.
2. Гете Й. В. Побачення і розлука. Переклад Заболоцького М. і Моріца Б. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Johann_Wolfgang_von_Goethe
3. Гете Й. В. Побачення і розлука. Переклад chat-gpt. URL: <https://qudata.com/ru/chat-gpt/>
4. Гете Й. В. Побачення і розлука. Переклад google. URL: <https://translate.google.com>
5. Гете Й. В. Побачення і розлука. Переклад .reverso. URL: <https://www.reverso.net/>
6. Гете Й. В. Поезія і правда : збірник; Упоряд., пер. – Б. М. Гавришкова. Київ : Мистецтво. 1982. 290 с.
7. Зарицький М. С. Переклад : створення та редагування : посібник. Київ : Парлам. вид-во, 2004. 120 с.
8. Коптілов В. Першотвір і переклад. Київ : Видавництво при Київському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1982. 86 с.
9. Переваги та недоліки перекладу ШІ. URL: <https://www.linguise.com/uk>
10. Селіванова Олена. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля. Київ, 2006. 716 с.
11. Asscher O., Glikson E. Human evaluations of machine translation in an ethically charged situation. *New media & society*. 2023. Vol. 25 (5). P. 1087–1107. DOI: <https://doi.org/10.1177/146144482110188>
12. Liebling D. J., Lahav M., Evans A., Donsbach A., Holbrook J., Smus B., Boran L. Unmet needs and opportunities for mobile translation AI. *Proceedings of the 2020 CHI conference on human factors in computing systems*. 2020. P. 1–13. DOI: <https://doi.org/10.1145/3313831.3376261>
13. Mandziy K., Yurlova U., Dilai M. English-Ukrainian Parallel Corpus of IT Texts: Application in Translation Studies. *CEUR Workshop Proceedings*. 2022. Vol. 3171. P. 724–736. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-3171/paper54.pdf>
14. Pym A. Exploring translation theories. *Taylor & Francis Group*. 2023. 256 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003383130>

Bosa T. S. LITERARY TRANSLATION OF POEMS J. V. GOETHE WITH THE HELP OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI)

The article is devoted to identifying the peculiarities of artistic and machine translation, their specifics in modern linguistics and possible difficulties that translators and machines face. Theoretical studies of translation in linguistics are systematised in the work. The main problems of literary translation are analysed. Despite a number of advantages, translation using AI also has drawbacks: the machine reclude is still not able to fully translate fraseologisms, slang, it does not take into account the peculiarity of the context, the specifics of constructing sentences, irony, humor; Autor stylistics can transmit only a man. Such a situation is given with translations of works of art, in which, in addition to meaning, it is also necessary to convey emotions, expression, imagery, preserve the style of the work, culture, era, etc. The most difficult task of the translator is to work with the translation of the poetic form, where it is necessary to preserve both the meaning and rhythm, tact, metaphorical, melodic, hero's feelings, etc. In the artistic translation, the preservation of the form, content, structure and aesthetic influence of the original text is important. Translation of literary texts is carried out by specialists-philologists, taking into account all linguistic features. The translation made by a computer is far from ideal, but the text obtained as a result of the work of an electronic translator allows in most cases to understand the essence of the document that is being translated. Further, this document can be adjusted, having a basic knowledge of a foreign language and well-oriented in the subject area to which the translated information belongs. Analyzing machine translation programs, it should be noted immediately that the requirements for them should not be the same as for the translation that a person performs. Depending on a particular style, the word often has different meanings and there may be problems with translation in stable phrases and phraseological units.

Key words: literary translation, literature, computer, machine translation, online translator, human, context, translation functions, translation problem, technology, Internet.